

Η αυτονομία εν συγκρούσει

Του Adrian Wohlleben

Μετάφραση Λία Γυιόκα

Στο ακόλουθο δοκίμιο, που δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο νέο περιοδικό του Woodbine μόνο για έντυπο, The Reservoir, ο Adrian Wohlleben υποστηρίζει ότι πρέπει να δώσουμε χώρο για μια τρίτη έννοια του όρου “αυτονομία”. Ενώ οι δύο παραδοσιακές έννοιές του αναφέρονται ποικιλοτρόπως στην υλική ανεξαρτησία ή στην αυτονομοθέτηση, αυτό που ο Wohlleben αποκαλεί “στρατηγική αυτονομία” είναι νοητό μόνο μέσα από μια δυναμική ενεργού και συνεχούς αγώνα. Όπως το θέτει ο συγγραφέας, αυτό που αμφισβητείται είναι “η ικανότητα να σπάσει κανείς το πλαίσιο μιας σύγκρουσης ενώ την πολεμά, να αλλάξει το πρόβλημα γύρω από το οποίο εξαρτάται η καταληπτότητα της σύγκρουσης, και ως εκ τούτου να πάρει την πρωτοβουλία”.

Από τη δυτική παράδοση κληρονομήσαμε δύο σημασίες της λέξης αυτονομία: Κατανοούμε την αυτονομία είτε ως αυτορύθμιση, είτε ως αυτοαναπαραγωγή.

Σύμφωνα με την πρώτη σημασία, ο όρος εν γένει σηματοδοτεί την ελεύθερη βούληση ή την ελεύθερη επιλογή, μια πράξη αυθόρμητης, εθελούσιας υπακοής του ορθολογικού υποκειμένου. Η σημασία αυτή έχει αποχρώσεις τόσο αρνητικές όσο και θετικές. Αρνητικές, στον βαθμό που η αυτονομία αναφέρεται στο πεδίο εκείνο της εμπειρίας που δεν υπόκειται σε ετερόνομες δυνάμεις πέρα από τον έλεγχο του υποκειμένου, είτε με τη μορφή φυσικών δυνάμεων που υπαγορεύουν τις επιθυμίες μου (των νόμων δηλαδή της φύσης), είτε με τη μορφή των αυθαίρετων προτιμήσεων άλλων ανθρώπων. Ενώ ως προς το θετικό της πρόσημο, δεδομένου ότι είμαι πιο ελεύθερος όταν υπακούω μόνο τον εαυτό μου, η αυτονομία συνδυάζει τον “εαυτό” και τον “νόμο” σε μία πράξη με την οποία ανακαλύπτω πρακτικές αρχές δράσης μέσα μου και τις

ακολουθώ, αρχές που μπορούν να θεωρηθούν “νόμοι της ελευθερίας”.

Σύμφωνα με τη δεύτερη και κάπως παλαιότερη έννοια, αυτονομία σημαίνει υλική αυτοδυναμία ή ανεξαρτησία. Διαθέτουμε τα απαραίτητα μέσα για να διασφαλίσουμε τη βασική αναπαραγωγή της ζωής μας χωρίς να χρειάζεται να πουληθούμε σε άλλους; Αυτή η έννοια του όρου εκτείνεται πίσω στα δικαιώματα συλλογής στο όγδοο βιβλίο της Παλαιάς Διαθήκης (Ρουθ), καθώς και στις συγκρούσεις γύρω από τα “κοινά” και τα δικαιώματα διαβίωσης, από τη Magna Carta μέχρι τα πρώιμα άρθρα του Μαρξ για την κλοπή της ξυλείας. Εδώ η αυτονομία δεν έχει να κάνει τόσο με την ανακάλυψη κανόνων ελευθερίας που δεσμεύουν όλα τα ελεύθερα και λογικά όντα μέσω της “επικράτειας των σκοπών” όσο με την επίτευξη ενός βαθμού οικονομικής και εδαφικής ανεξαρτησίας που μας επιτρέπει να ζούμε χωρίς να γονατίζουμε ή να πουλιόμαστε για μισθό: ποιο είναι το υλικό όριο πέρα από το οποίο δεν χρειάζεται να βασίζομαι σε εχθρικές δυνάμεις για να επιβιώσω;

Οι δύο αυτές ερμηνείες δεν διαχωρίζονται πάντα εύκολα. Τα μοντέλα μας για την κατανόηση του κοινωνικού ανταγωνισμού τείνουν να ταλαντεύονται μεταξύ των δύο σημασιών της αυτονομίας. Η “καμπύλη J”, για παράδειγμα, δημοφιλές νοητικό εργαλείο, ειδικά των θεωρητικών της κρίσης, μας λέει ότι οι εξεγέρσεις πυροδοτούνται από τη σχετικά αιφνίδια αποσταθεροποίηση, ή από τη αποστέρηση της μιας είτε της άλλης έννοιας της αυτονομίας: δηλαδή από την απότομη απώλεια δικαιωμάτων ή της κοινωνικής θέσης, ή αλλιώς, από την ταχεία αύξηση της τιμής του ψωμιού ή των καυσίμων.

Χωρίς να αγνοήσουμε καμία από τις δύο “κανονικές” αυτές ερμηνείες, της έννοιας της αυτονομίας, είναι καιρός να επιτρέψουμε την ανάδυση μιας τρίτης. Ενώ η πρώτη ερμηνεία αναφέρεται στην εσωτερική μας ελευθερία και η δεύτερη στη (σχετική) υλική ανεξαρτησία, η τρίτη νοείται μόνον εντός της δυναμικής του ενεργού και διαρκούς αγώνα.

Υπάρχει ένας τροπισμός της αυτονομίας που αφορά ειδικά

εξεγέρσεις και καταστάσεις πολιτικής πόλωσης μεταξύ αντιμαχόμενων δυνάμεων. Προτείνω να ονομάσουμε “στρατηγική αυτονομία” την ικανότητα να υπερβαίνουμε το πλαίσιο μιας σύγκρουσης ενόσω την πολεμάμε, να αλλάζουμε το πρόβλημα γύρω από το οποίο περιστρέφεται η κατανοησιμότητα της σύγκρουσης, να λαμβάνουμε δηλαδή την πρωτοβουλία. Το θέμα είναι να διεκδικήσουμε και να διατηρήσουμε έναν καθοριστικό ρόλο στο επίπεδο διαμόρφωσης του νοήματος αυτού καθεαυτού, στη συγκρότηση της μεροληψίας που συνδέει ή διαφοροποιεί τον φίλο, τον εχθρό και τον “σύμμαχο”.

Ας θυμηθούμε πώς, μέσα σε λίγες εβδομάδες, το κίνημα των Κίτρινων Γιλέκων ξεπέρασε κάθε αναφορά στον “φόρο καυσίμων”- ή πώς το viral σύνθημα “πολύ λίγο, πολύ αργά” της εξέγερσης του Χονγκ Κονγκ το 2019 αποκάλυψε τη ρήξη και τη μετάλλαξη που είχε υποστεί ο αγώνας. Η ταχεία κλιμάκωση και η διολίσθηση της σύγκρουσης επισκίασαν τα αρχικά αιτήματα του κινήματος, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα ευρύτερο, πιο σύνθετο πλαίσιο με όρια ασαφή. Σε γενικές γραμμές, άπαξ και μετατοπιστούν οι νοητικές συντεταγμένες της σύγκρουσης, δεν υπάρχει επιστροφή.

Αν έχει νόημα να μιλάμε για τέτοια σημεία μετάλλαξης ή απόσχισης ως μια μορφή “αυτονομίας”, είναι γιατί φανερώνουν μια ικανότητα, εγγενώς συλλογική, να διατηρούν την πρωτοβουλία, να αποτελούν δύναμη μετασχηματισμού σε μια εξελισσόμενη δυναμική. Όποιος καθορίζει το πλαίσιο μιας σύγκρουσης υποχρεώνει όλες τις εμπλεκόμενες δυνάμεις να αντιδράσουν και να ακολουθήσουν. Ομοίως, όταν μια εξέγερση υπερβαίνει τους όρους μέσω των οποίων καταλύθηκε, όσοι επιθυμούν να την καθυποτάξουν πρέπει πρώτα να διεκδικήσουν το νόημα του ανταγωνισμού και να συμμετάσχουν σε αυτό. Στη Γαλλία και το Χονγκ Κονγκ, καθώς το πλαίσιο της ασυμφωνίας άρχισε να διευρύνεται και να μεταλλάσσεται, το κράτος άρχισε να επιχειρεί μανιωδώς να εντοπίσει “ηγέτες” ή “εκπροσώπους”, με την ελπίδα να εξασφαλίσει μεσολαβητές με τους οποίους θα μπορούσαν να σταθεροποιηθούν νέα αιτήματα, νέοι όροι για τη λήξη των εχθροπραξιών. Η κατάσταση ξέφυγε τόσο από τον έλεγχο,

που ο Εμμανουέλ Μακρόν αναγκάστηκε να ταξιδέψει σ' όλη τη χώρα και πραγματοποιήσει συναντήσεις με δημάρχους, μόνο και μόνο για να αποκαταστήσει την παρουσία του, σε μια περιοδεία όπου αντιμετώπιζε συνεχώς αμηχανία και αποτυχία.

Η έννοια της στρατηγικής αυτονομίας υπονοεί ότι στο πλαίσιο οποιασδήποτε δεδομένης κοινωνικής πόλωσης, αναπόφευκτα προκύπτει μια σύγκρουση σχετικά με το νόημα της σύγκρουσης. Είναι κρίσιμο λάθος να θεωρούμε τα κινήματα έτοιμες και τελειωμένες αφηγήσεις που πρέπει είτε να αποδεχτούμε είτε να απορρίψουμε. Είναι γεγονός ότι, συνειδητά ή ασυνείδητα, κάθε πραγματική πολιτική ρήξη εμπεριέχει μια θεωρητική αντιπαράθεση σχετικά με τις ίδιες τις συντεταγμένες της διαφωνίας, μια προσπάθεια δηλαδή να αναγκαστεί η άλλη πλευρά να αναγνωρίσει το ίδιο το ζήτημα της μη αναγνώρισης, και έτσι να καταλάβει το έδαφος του διαζυγίου μας. Όποια πλευρά διατηρεί το πάνω χέρι σε αυτή τη μάχη, θα υπαγορεύει γενικά, όχι μόνο τις ενέργειες, το ρεπερτόριο των τακτικών και τους στόχους της πόλωσης, αλλά και τον ορίζοντα λόγου που καθορίζει τι μετράει ως νίκη, με τι μοιάζει η “νίκη”, ακόμη και, σε σημαντικό βαθμό, ποια είναι η ιδέα της ευτυχίας που προτάσσει ο αγώνας. Ενώ η πιστή καταγραφή του γεγονότος είναι σημαντική μετά την ολοκλήρωσή του (τότε που θα αμφισβητείται πια και η ίδια του η μνήμη), όσο το παράθυρο παραμένει ανοιχτό, η προτεραιότητα πρέπει να δίνεται στη δυνατότητα για απόδραση, για διεύρυνση, ακόμη και για την προδοσία των καταβολών του!

Η στρατηγική αυτονομία προκύπτει τις στιγμές που καταφέρνουμε να δημιουργήσουμε ένα νέο πρόβλημα, με άλλα λόγια: μια επαναξιολόγηση του σημαντικού και του ασήμαντου, του ανεκτού και του αφόρητου. Τότε τα όρια της συζήτησης μετατοπίζονται και επιτρέπουν την συμπερίληψη νέων στοιχείων σύνθεσης.

Η αυτονομία με την τρίτη αυτή έννοια, λοιπόν, δεν σχετίζεται ούτε με την υλική ανεξαρτησία ούτε με την νομική αυτοδιάθεση, αλλά με την αναπόφευκτα συλλογική ικανότητα διατήρησης της πρωτοβουλίας στο υψηλότερο επίπεδο του πολέμου, με την ικανότητα δηλαδή να υπαγορεύουμε τη φύση της ίδιας της

σύγκρουσης και να την εντάσσουμε σε ένα νέο σύστημα αξιών, στη δική μας αντίληψη για την εξουσία και την ευτυχία.

Ένα πλεονέκτημα αυτού του ορισμού είναι ότι μας επιτρέπει να κατονομάσουμε έναν βασικό τρόπο με τον οποίο τα κινήματα πεθαίνουν, χάνουν την ορμή τους ή καταλήγουν αφομοιωμένα και παροπλισμένα. Η αδυναμία των κινήμάτων να αμφισβητήσουν και να υπερβούν τα δεδομένα πλαίσια του αγώνα τους τα καταδικάζει να προσκρούσουν στα όριά τους (είτε μέσω της νίκης, είτε μέσω της ήττας). Τότε, δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια κίνησης: Είτε θα διασπαστούν εσωτερικά, είτε θα υποκύψουν σε κάποια αφομοιωτική ανασυγκρότηση.

Η συνοχή της ZAD στο Notre-dame-des-Landes, για παράδειγμα, εξαρτήθηκε από τον χρονικό ορίζοντα της κατασκευής του αεροδρομίου. Ωστόσο, παρά τη σφοδρότητα, την εφευρετικότητα και την άνευ προηγουμένου διάρκειά του, το κίνημα δεν μπόρεσε ποτέ να εκτοξευθεί πραγματικά σε έναν αγώνα που να υπερβαίνει τον έως τότε εαυτό του. Αποτέλεσμα: Όταν το κράτος απέσυρε το αεροδρόμιο από την εξίσωση, το κίνημα βρέθηκε χωρίς αντικείμενο, έχασε το πλαίσιο που του επέτρεπε να ξεπερνά τις εσωτερικές του αντιφάσεις, αφήνοντάς το πολύ πιο ευάλωτο στην έξωθεν καταστολή [1].

Το άδειασμα του ορίζοντα μετά τη νίκη της ZAD διάνοιξε τη σχισμή που επέτρεψε την εξωτερική επίθεση στο κίνημα, η εξέγερση του Τζορτζ Φλόιντ αντιμετώπισε ένα παρόμοιο όριο, απλώς με αντίστροφη σειρά. Μια πρώιμη νίκη, που δεν μπορούσε όμως να επαναληφθεί, άφησε το κίνημα θνησιγενές, προκαλώντας τον καιροσκοπικό του αναπροσανατολισμό. Η εξέγερση ξεκίνησε ως κύμα ισοπέδωσης και κατάργησης της αστυνομίας που ενοποιήθηκε υπό έναν και μοναδικό πρακτικό στόχο: να καταστραφούν οι χώροι όπου οργανώνεται η αστυνομική βία – τμήματα, αστυνομικές διευθύνσεις, δικαστήρια – καθώς και τα περιπολικά και οι κλούβες που τη μεταφέρουν... και μετά, να επιβεβαιωθεί η απουσία της με λεηλασίες, βανδαλισμούς και γιορτές. Ωστόσο, μετά τις πρώτες πέντε ημέρες, όταν η νικηφόρα πολιορκία στη Μινεάπολη δεν μπόρεσε να μεταδοθεί αλλού και η αστυνομία κατέκτησε ξανά

τους δρόμους, η δυνατότητα μιμητικής επιμόλυνσης του πραγματικού κινήματος προσέκρουσε στα βαλλιστικά του όρια, απογυμνώνοντάς το από τον πρακτικό του προσανατολισμό και αφήνοντας τη σύγκρουση στο έλεος της απροσδιοριστίας. Σε αυτή την απουσία ορίζοντα μπόρεσε να παρέμβει ένας μηχανισμός του κοινωνικού κινήματος και να αναδιαμορφώσει τη φύση της σύγκρουσης, μετατρέποντάς την από κύμα επιθέσεων καταστροφής σε διαλεκτικές πολιτικές διεκδικήσεις κατάργησης, όπου οι ακτιβιστές, μιλώντας στο όνομα της εξέγερσης, επιδίωξαν διάλογο με τους κυβερνώντες και τους θεσμούς και απαίτησαν από αυτούς να εφαρμόσουν τις λεγόμενες “μη ρεφορμιστικές” μεταρρυθμίσεις [2].

Η αναπλαισίωση αυτή της σύγκρουσης αποκατέστησε το δικαίωμα στον πολιτικό διάλογο που είχε αφαιρεθεί από το πρώτο κύμα της εξέγερσης, αναγκάζοντας τους επαναστάτες να προσαρμόσουν τις στρατηγικές τους. Ενώ προηγουμένως ήταν δυνατό να κινηθεί κανείς στο κύμα της κατεδάφισης και της καταστροφής, τώρα κατέστη αναγκαία η παρέμβαση στον τελετουργικό μηχανισμό του κοινωνικού κινήματος, προκειμένου, όπου ήταν δυνατόν, να διευρυνθεί ή να σπάσει το πλαίσιο του.

Όπως συνέβη κατά τη διάρκεια του κινήματος *Loi travail* της Γαλλίας το 2016, έγινε προσπάθεια να μεταδοθεί ένας ιός στην πλατφόρμα του κοινωνικού κινήματος με την ελπίδα να προξηνηθούν λιποταξίες από τις τάξεις της Αριστεράς. Το 2020, αυτός ο ιός πήρε τη μορφή μιας κουλτούρας της “πρώτης γραμμής”, κατά τα πρότυπα του Χονγκ Κονγκ, που είχε απεδαφικοποιήσει τις τακτικές του μαύρου μπλοκ από το αναρχικό περιβάλλον και κυκλοφορούσαν ελεύθερα στην παγκόσμια εργαλειοθήκη των ακτιβιστικών τακτικών. Φυσικά, οι μιμητικοί τροπισμοί που δεν αναπτύσσονται οργανικά αλλά πρέπει να εγχυθούν ή να μεταδοθούν σε ένα εχθρικό περιβάλλον συναντούν αναγκαστικά τα γνωστά εμπόδια: τον τακτικό φетиχισμό, τον σκέτο ακτιβισμό, τη ένδεια των ηθικών και στρατηγικών οριζόντων, κ.λπ. Μερικές φορές αυτά μπορούν να ξεπεραστούν, και η εξάπλωση των ριζοσπαστικών δράσεων στο δρόμο είναι σε

θέση να αποκρούσει ή να φράξει το δρόμο σε εχθρικές “αντιποιήσεις αρχής” – για παράδειγμα, όταν η λεηλασία των καπιταλιστικών βιτρινών κατά τη διάρκεια του κινήματος των Κίτρινων Γιλέκων κατέστησε αδύνατον για την ακροδεξιά να μεταστρέψει το κίνημα προς τους σκοπούς της. Άλλες φορές καμία κλιμάκωση δεν αρκεί για να αποτρέψει τη μεταστροφή σ’ ένα πλαίσιο σύγκρουσης άδοξο και άσχετο, και τότε καλύτερα να μην χάνουμε τον χρόνο μας.

Όπως έχουμε μάθει να αποκαλούμε “κομμουνισμό του κινήματος” τη μοριακή παραγωγή τόπων κοινής ζωής στις σύγχρονες εξεγέρσεις (πλατεία Ταχρίρ, πάρκο Γκεζί, κ.λπ.) υπάρχει παράλληλα και ο “βιταλισμός του κινήματος” που πρέπει να καλλιεργηθεί και να επεκταθεί. Για να γίνει αυτό οφείλουμε να μην θεωρούμε 21 ποτέ δεδομένο ή λήξαν το πλαίσιο ενός κινήματος ή μιας σύγκρουσης. Αντίθετα, πρέπει να στρέφουμε την προσοχή μας στη δυνατότητα για παρεκκλίνουσες μεταλλάξεις που ξεφεύγουν και διαρρηγνύουν τις συντεταγμένες κάθε αγώνα, ξεκλειδώνοντας δυνάμεις αρχικά άδηλες και κρυμμένες. Αυτήν την αυτονομία βιώνουμε μόνο τη στιγμή που θέτουμε τις αντιλήψεις μας σε κίνδυνο εμπλεκόμενοι σε ανίερες συμμαχίες, όταν συνδεόμαστε και αγωνιζόμαστε με ομάδες ανθρώπων που μπορεί να μη συμμερίζονται την άποψή μας, που μας βγάζουν από τη βολή μας.

[1]. Βλ. *Adrian Wohlleben, “Memes without End,” Ill Will, May 2021.*

[2]. Βλ. *Mauvaise Troupe, “Victory and its Consequences,” Liaisons 2.*